

НАДАННЯ МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ЗА НАДЗВИЧАЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

LEGAL REGULATION OF MEDICAL AND PSYCHOLOGICAL AID DELIVERY UNDER THE LAW OF UKRAINE

Шараєвська Т.А.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено особливості організації і надання медичної та психологічної допомоги постраждалим за надзвичайних екологічних ситуацій в Україні. Проаналізовано недоліки правового регулювання у даній сфері. Зроблено висновки, що на сьогодні у сфері мінімізації негативних наслідків надзвичайних екологічних ситуацій існує потреба в комплексних підходах до розробки належного правового механізму.

Ключові слова: надзвичайна екологічна ситуація, медична допомога, психологічна допомога, постраждали за надзвичайних екологічних ситуацій, захист громадян.

В статье исследованы особенности организации и предоставления медицинской и психологической помощи пострадавшим в условиях чрезвычайных экологических ситуаций в Украине. Проанализированы недостатки правового регулирования в этой сфере. Сделаны выводы, что на сегодня в сфере минимизации негативных последствий чрезвычайных экологических ситуаций существует потребность в комплексных подходах к разработке надлежащего правового механизма.

Ключевые слова: чрезвычайная экологическая ситуация, медицинская помощь, психологическая помощь, пострадавшие в условиях чрезвычайных экологических ситуаций, защита граждан.

The article examines the features of the organization and provision of medical and psychological care to victims of environmental emergencies in Ukraine. Analyzed the shortcomings of legal regulation in this sphere. As a result, the study concludes that today in the field of minimization of negative consequences of these situations there is a need for integrated approaches to the development of an appropriate legal mechanism.

Key words: environmental emergency, medical care, psychological care, victims of environmental emergencies, defence of citizens.

Постановка проблеми. В умовах надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру особливого значення набуває вирішення питань щодо захисту постраждалих. Зазначені ситуації, в першу чергу, негативно впливають на здоров'я і психіку людини, тому основу заходів у разі їх виникнення повинна складати медико-психологічна допомога. Право на охорону здоров'я є одним із основних прав людини. Воно пов'язане із її фізичним існуванням, належить до конституційних прав (ст. 49 Конституції України) [1] та носить всезагальний характер. У зв'язку з цим очевидно, що забезпечення цього права є важливим і за надзвичайних екологічних ситуацій, враховуючи збільшення масштабів їх виникнення, що становить загрозу національній, у тому числі екологічній безпеці нашої держави.

Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в екологічній сфері є зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру та неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи. У зв'язку з цим серед пріоритетів національних інтересів України визначено забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і

суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів (ст. 6), оскільки об'єктами національної безпеки визначаються: людина; суспільство; навколишнє природне середовище; держава (ст. 3).

Стан дослідження. Норми права, спрямовані на вирішення питань захисту постраждалих за надзвичайних екологічних ситуацій, у тому числі забезпечення їх медико-психологічною допомогою, містяться у різних нормативно-правових актах, що ускладнює їх практичне застосування та не сприяє наданню ефективної допомоги тим, хто її потребує. Водночас теоретико-правові аспекти забезпечення медико-психологічною допомогою постраждалих за надзвичайних екологічних ситуацій недостатньо висвітлювалися у спеціальній літературі. Так, окремі питання зазначених проблем досліджувалися деякими науковцями, зокрема С.В. Полубинською [2] щодо охорони психічного здоров'я населення в умовах надзвичайних екологічних ситуацій, І.А. Горбушиною [3] у частині соціально-психологічних наслідків природних катастроф, С.А. Михальською та А.В. Михальським з точки зору особливостей організації та надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок екстремальних ситуацій [4]. На окрему увагу заслуговують дослідження Г.І. Балюк, яка у своїх працях розглядала проблеми

соціально-правового захисту громадян за надзвичайних екологічних ситуацій, у тому числі забезпечення їх медичним захистом [5]. Однак комплексно у науковій юридичній літературі дані питання не досліджувалися.

У зв'язку з цим метою статті є визначення особливостей правового забезпечення надання медичної і психологічної допомоги постраждалим за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру в Україні, а також виявлення недоліків правового регулювання зазначених проблем.

Виклад основного матеріалу. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 21 Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р., громадяни у сфері, що розглядається, мають право на медичну допомогу, соціально-психологічну підтримку та медико-психологічну реабілітацію у разі отримання фізичних і психологічних травм. При цьому така допомога набуває особливого значення, оскільки її надання є основним обов'язком у діяльності усіх медичних працівників згідно з положенням діючого національного законодавства. Відповідно до ст. 37 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. та ст. 87 зазначеного Кодексу, передбачено надання безоплатної медичної допомоги постраждалим в екстремальних ситуаціях (стихійне лихо, катастрофи, аварії, масові отруєння, епідемії, епізоотії, радіаційне, бактеріологічне і хімічне забруднення тощо). При цьому у ст. 36 даного Кодексу визначені заходи запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання медичної допомоги постраждалим та їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя у зонах надзвичайних екологічних ситуацій, санітарної охорони постраждалих територій тощо.

Отже, охорону здоров'я громадян покликана забезпечувати вся система медичного обслуговування населення, що особливої актуальності набуває за надзвичайних екологічних ситуацій, які мають різне походження та викликані дією багатьох факторів. Зокрема, до таких ситуацій можуть призвести масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, значна поширеність інфекційних хвороб людей і сільськогосподарських тварин, що надає особливого значення заходам із забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя за надзвичайних екологічних ситуацій біологічного характеру. В цьому зв'язку у ст. 37 Кодексу цивільного захисту України передбачені заходи біологічного захисту населення, тварин і рослин. При цьому даний захист включає також встановлення протиепідемічного, протиепізоотичного та протиєпіфітотичного режимів та їх дотримання суб'єктами господарювання, закладами охорони здоров'я та населенням. Крім того, з метою захисту населення від інфекційних хвороб за поданням головного державного санітарного лікаря України для санітарної охорони території нашої держави може бути прийняте рішення про встановлення карантину на певній її частині. Карантин діє протягом періоду, необхідного для ліквідації епідемії чи спалаху особливо небезпечної інфекційної хвороби.

Щодо інших надзвичайних екологічних ситуацій, викликаних інфекційними хворобами людей і сільськогосподарських тварин, то, згідно з указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо запобігання занесенню і поширенню високопатогенного грипу птиці та мінімізації наслідків можливої пандемії грипу» від 19 жовтня 2005 р. № 1450, було прийнято спільний наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи «Про заходи на випадок виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної з епідемічними ускладненнями з високопатогенного грипу птиці серед населення» від 1 березня 2006 р. № 88/111. Відповідно до даного наказу, у разі виявлення епідемічних ускладнень з грипу, пов'язаних із високопатогенним вірусом грипу птиці, ставилося завдання забезпечити оперативне розгортання сил реагування, оперативних груп для організації та проведення протиепідемічних та лікувально-евакуаційних заходів і захисту населення.

Згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху пандемічного грипу в Україні» від 30 жовтня 2009 р., епідемічна ситуація у зв'язку із поширенням грипу рА (H1N1) – 2009 та гострих респіраторних вірусних захворювань, зокрема у західних областях України, набула надзвичайно загрозливого і непрогнозованого характеру та становила загрозу національній безпеці України. Тому було прийнято рішення про невідкладне забезпечення готовності лікувально-профілактичних закладів для надання медичної допомоги, створення резервів медичного обладнання, антивірусних препаратів, виробів медичного призначення, зокрема засобів індивідуального захисту, а також вакцин, дезінфекційних засобів тощо.

Крім того, у постанові Верховної Ради України «Про ситуацію, що склалася у зв'язку із епідемією грипу та пандемічного грипу А(H1N1), та першочергові заходи протидії її поширенню» від 5 листопада 2009 р. № 1700-VI були передбачені можливості щодо: збільшення допологової відпустки вагітних у третьому триместрі вагітності до трьох місяців у період епідемії; компенсування втрат по догляду за дитиною батькам, які не працюють у зв'язку із закриттям дитячих дошкільних закладів на період епідемії тощо.

Однак, незважаючи на викладене вище, на нашу думку, питання щодо правового забезпечення медичною допомогою постраждалих за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру не врегульовані на належному рівні. Так, у разі їх виникнення Кабінет Міністрів України приймає окрему постанову, яка регулює відносини щодо надання медичної допомоги громадянам тільки у конкретній ситуації, що призводить до формування великого масиву законодавства у зазначеній сфері. Не вирішив ці питання і Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 5 липня 2012 р., оскільки регулює питання відносно забезпечення медичною

допомогою тільки під час виникнення надзвичайних екологічних ситуацій. Однак постраждалим вона повинна надаватися не тільки у момент настання, а й після ліквідації цих ситуацій, так як їх негативний вплив на здоров'я людини може бути виявлений не одразу, а багатьом із постраждалих необхідний довгий курс лікування і реабілітації.

У той же час особливого значення набуває і соціально-психологічна допомога населенню, рятувальникам та іншим особам за надзвичайних екологічних ситуацій, оскільки такі ситуації є сильними подразниками, які впливають на психічне здоров'я людини. При цьому психотравмуючий вплив може виражатися у виникненні у постраждалих різних порушень психіки як на початковому періоді розвитку ситуації, так і тривалий час після неї.

Забезпечення психічного здоров'я громадян в умовах надзвичайних екологічних ситуацій складається, зокрема, із двох головних компонентів – профілактичної роботи до її виникнення, під час неї і після неї, а також із надання медичної допомоги, включаючи спеціалізовану, всім тим, хто її потребує. Так, ст. 38 Кодексу цивільного захисту України передбачено заходи психологічного захисту населення, які спрямовані на зменшення та нейтралізацію негативних психічних станів і реакцій серед населення у разі загрози та виникнення надзвичайної екологічної ситуації. Організація та здійснення цих заходів покладуються на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Однак в умовах стихійних лих, катастроф та інших надзвичайних екологічних ситуацій природного характеру, які охоплюють значні території і супроводжуються негативними санітарними наслідками, місцеві органи охорони здоров'я, як правило, дезорганізовані, у результаті чого виникає необхідність залучення медичних сил і засобів усієї країни [4, с. 342].

Згідно із ст. 87 зазначеного Кодексу, постраждали за висновками медико-соціальних експертних комісій забезпечуються психологічною реабілітацією. Крім того, неповнолітні особи, які постраждали за надзвичайних екологічних ситуацій, забезпечуються психологічною реабілітацією у санаторно-курортних закладах, при яких утворено центри медико-психологічної реабілітації. Така реабілітація характеризується як комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також постраждалих внаслідок такої надзвичайної ситуації, передусім неповнолітніх осіб (ст. 21).

Так, згідно з положеннями наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про створення центрів медико-психологічної реабілітації для рятувальників аварійно-рятувальних служб та населення, постраждалого внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру» від 12 липня 2001 р.

№ 284, запроваджено проведення такої реабілітації для всіх постраждалих осіб у зазначених умовах. Крім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги» від 12 травня 2004 р. № 608, такий центр є закладом, що утворюється місцевим органом виконавчої влади та органом місцевого самоврядування і надає соціальні послуги особам, які постраждали внаслідок стихійного лиха та за інших обставин, наслідки яких вони не можуть подолати самостійно (п. 1).

Необхідно зазначити, що фінансування медико-психологічної реабілітації постраждалих здійснюється за рахунок коштів, які виділяються на ліквідацію наслідків надзвичайних екологічних ситуацій з державного бюджету України в обсязі, що визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. При цьому фінансування заходів медико-психологічної реабілітації неповнолітніх осіб, що постраждали за надзвичайних екологічних ситуацій місцевого або об'єктового рівня, а також у яких внаслідок цієї ситуації загинув один із батьків або обоє батьків, здійснюється за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, коштів суб'єктів господарювання, інших джерел. Для ефективного планування та забезпечення медико-психологічної реабілітації неповнолітніх осіб місцеві державні адміністрації щороку розробляють і гарантують затвердження та виконання відповідних регіональних програм. Таким чином, з наведеного можна констатувати, що органи державної влади і управління усіх рівнів повинні приймати заходи для забезпечення населення відповідної території необхідною спеціалізованою допомогою, якщо виникла та чи інша надзвичайна екологічна ситуація.

Водночас важливою складовою профілактики психічних розладів у даних умовах є також повне і своєчасне інформування населення. Під час цих ситуацій люди повинні отримувати об'єктивну офіційну інформацію екологічного змісту, а також про їх медичні аспекти, а саме – інформацію про негативні екологічні наслідки надзвичайних екологічних ситуацій та їх вплив на здоров'я людей. Сумний досвід Чорнобильської катастрофи, коли об'єктивна інформація або була відсутня, або подавалася із значним запізненням, що обумовило негативний вплив на здоров'я населення [2, с. 148].

Висновки. Отже, на сьогодні у сфері мінімізації негативних наслідків надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру існує потреба комплексних підходів до розробки належного правового механізму щодо забезпечення медико-психологічного і санітарно-епідеміологічного благополуччя населення у зазначених умовах, створення цілісної нормативної бази у даній сфері, де пріоритетами будуть: 1) організація спеціального медичного нагляду, лікування і оздоровлення громадян за надзвичайних екологічних ситуацій та їх організаційно-правове забезпечення; 2) проведення заходів, спрямованих на профілактику здоров'я населення,

віднесених до групи ризику внаслідок виникнення цих ситуацій, передбачених чинним законодавством; 3) організація оздоровчих заходів для неповнолітніх осіб, що постраждали за надзвичайних екологічних ситуацій, та розробка їх правових гарантій; 4) забезпечення медико-психологічною допомогою переселенців із зон надзвичайних екологічних ситуацій та інших еколого-небезпечних територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Законодавчі та нормативно-правові акти наведено у відповідності з офіційним сайтом Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Полубинская С.В. Охрана психического здоровья населения в условиях чрезвычайных ситуаций / С.В. Полубинская // Обеспечение безопасности населения и территорий (организационно-правовые вопросы). – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1994. – С. 141-148.
3. Горбушина И.А. Социально-психологические последствия природных катастроф у сельских жителей (на материале наводнения в Ставропольском крае) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / И.А. Горбушина; Рос. гос. соц. ун-т. – М., 2004. – 152 с.
4. Михальська С.А., Михальський А.В. Особливості організації та надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок екстремальних ситуацій // Проблеми сучасної психології. – 2012. – Випуск 15. – Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – С. 340-349.
5. Балюк Г.І. Поняття соціального захисту громадян за надзвичайних екологічних ситуацій / Балюк Галина Іванівна // Вісник КНУ. Юридичні науки. – 2005. – Вип. 63. – С. 13-18.